

ХҒТАР 11.01.33
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-6887-2025-150-1-9-31>

Ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейліктің саяси ғылымдардағы түсіндірмелері

М.Ө. Насимов

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

(E-mail: nasimov_m@mail.ru)

Аңдатпа. Саяси ғылымдарда ұлт, этнос, ұлттық бірегейлік және этникалық бірегейлікті түсіндіру күрделі және көп қырлы зерттеу саласы болып табылады. Осы саланың ғалымдары бұл ұғымдарды саяси, мәдени, тарихи және әлеуметтік қырларын қарастыра отырып, түрлі тұрғыдан талдайды. Саяси ғылымдарда аталмыш ұғымдарды түсіндіру көбінесе нақты зерттеу контексті және мақсаттарына байланысты. Зерттеушілер ұлттар мен этностардың қалай анықталатынын, ұлттық және этникалық бірегейліктің қалай қалыптасып, сақталатынын және осы бірегейлік саяси мінез-құлық, институттар мен саясатқа қалай әсер ететінін зерттейді. Ұлт пен этносты зерттеу түрлі қоғамдағы саяси динамика, басқару және қақтығыстарды шешуді түсіну үшін маңызды. Бұл мақаланың басты мақсатына аталмыш төрт ұғымды анықтайтын тұжырымдарды саясаттанулық тұрғыда жүйелеу жатады. Мақсатты жүзеге асыру үшін ұғымдар мәнін дәйектеу арқылы сыни талдау міндеттерін қойдық. Ең алдымен зерттеу нысанына ілінген ұғымдардың саяси ойлар тарихында қалыптасқан түсініктерге мән бердік. Әр ұғымның негізгі сипаттамаларына тоқталып, өзара айырмашылықтарын анықтадық. Мақалада зерттеліп отырған ұғымдардың ғалымдар арасында келісілген анықтамасы жоқ екендігі дәйектелді. Зерттеушілер әлемде болып жатқан оқиғаларды дұрыс түсіндіргісі келсе, саяси-әлеуметтік көзқарастар аясында берілген түсіндірмелердің мағыналық айырмашылықтарын ескеруі қажет деген қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: ұлт, этнос, ұлттық бірегейлік, этникалық бірегейлік, саясат, тиістілік, мәдениет.

Кіріспе

Қазіргі саяси ғылымдардағы терминологияда тұжырымдамалық белгісіздік қалыптаспауы қажет. Саяси ғылымдардағы көптеген терминдердің мағынасын ажырататын ғылыми жұмыстарды жалғастырудың маңыздылығы жоғары. «Ұлт», «этнос», «ұлттық бірегейлік» және «этникалық бірегейлік» ұғымдары өте күрделі және түрлі түсіндірмелерге ие. Бұл түсіндірмелер көп жағдайда әлеуметтік-саяси, тарихи және мәдени талдауларымен ерекшеленеді. Сондықтан осы зерттеу жұмысында саяси ғылымдардағы түсіндірмелері сипатталатын іргелі ұғымдарды жүйелеуге тырысамыз.

«Ұлт» әдетте, ортақ тарихи, мәдени, тілдік және діни сипаттағы ортақ адамдар тобы ретінде түсініледі. Ұлт қазіргі әлемдегі саяси биліктің ең маңызды құралы болып табылады. Ұғым ұлттық мемлекеттердің қалыптасуымен байланысты және халық пен кеңістікті бөлудегі ұлттық масштабты анықтауға көмектеседі. Ұлт мәдениет, саяси қағидалар және символдық мағынаға негізделген түрлі концептуалды және кеңістік жағынан шектелген құрылым [1, 221-228 бб.]. Дегенмен, ұлт ұғымы азаматтық пен этникалық ортақ мәдени байланыстарға негізделген қағидаларға сәйкес келуі ықтимал. Азаматтық қағидаларға сәйкес қоғам мүшелері белгілі бір географиялық аймақтағы саяси адалдық пен ортақ құндылықтар арқылы бірігеді. Ал этникалық қағидаларда ұлтқа қатысты сұрақтар жалпы мәдени ерекшеліктер мен шығу тегіне назар аударады. Демек, «ұлт» анықтамасы оның жаң-жақтылығы мен ерекшеліктеріне байланысты түрлі дауларға әкелуі мүмкін.

«Этнос» көп жағдайда «этникалық топ» түсінігінің синонимі ретінде қолданылып, тіл, дәстүр, дін және тарихи тәжірибе секілді мәдени қасиеттерді ортақтастыратын адамдар қауымдастығын білдіреді. «Халық» деген мағынаны білдіретін гректің «ethnos» сөзі жалпы мағынада адамдар шоғырларының бір-бірінен материалдық мәдениеті, тілі, діні, моральдық идеялары мен әлеуметтік институттарының ерекшеліктерін білдіреді [2, 4862-4865 бб.]. Сонымен қатар «этнос» термині этникалық шеңберден тыс терең мәдени және тарихи байланыстарды да білдіруі мүмкін. Бұл ортақ бірегейлік пен тиесілік сезімін қамтиды.

«Ұлттық бірегейлік» адамның белгілі бір ұлтқа қатыстылығын және сәйкестендіру сезімін білдіреді. Ұғым ортақ мәдени құндылықтар, тарих, рәміздер және дәстүрлерді қамтиды. Ұлттық бірегейлік болмыс арқылы шектеулі, маңызды құбылыстарды анықтайды. Болмыс азаматтық тұрғысынан алғанда тиістілікпен тығыз байланысты. Ұлттық бірегейліктің тағы бір аспектісі ретінде мәдени біртектілік, өз мәдениетіне, ұлтына және отандастарымен ортақ ата-тегіне деген мақтаныш сезімін атай аламыз. Өз ұлтын анықтауда ұлттық нанымдар мен құндылықтар маңызды болып табылады және бұл сенімдер мен құндылықтарды күнделікті тәжірибеге енгізеді [3, 171-172 бб.]. Ұлттық бірегейлікті тіл, тарихи мұралар, саяси құрылымдар және мәдени тәжірибелер секілді түрлі факторлар арқылы қалыптастыруға болады. Сонымен қатар ұлттық бірегейлік жаһандану, көші-қон және әлеуметтік динамика өзгерістеріне байланысты уақыт өте келе дами алады.

«Этникалық бірегейлік» адамның белгілі бір этникалық топпен сәйкестендіруін білдіреді. Этникалық бірегейлікке жеке сезім, жалпы мәдени дәстүрлер және ортақ

шығу тегі сезімі кіреді. Индивидтің жеке басы, этникалық топ мүшесі ретіндегі өзін-өзі сезінуін білдіретін этникалық бірегейлік динамикалық, көп өлшемді құрылым болып табылады. Этникалық бірегейлік уақыт өте келе мемлекеттің даму процесіне сәйкес өзгеріп отырады [2, 4821-4824 бб.]. Этникалық бірегейлік көп қырлы құбылыс болғандықтан, әр қоғамдағы жеке тиістілік этникалық топтардың құндылықтарын көрсетеді. Этникалық бірегейлікті қалыптастыру процесінің оңтайлы нәтижесі қоғам мүшелерінің этникалық ерекшеліктерін тұрақты және сенімді сезінуге қол жеткізумен байланысты. Осы тұста этникалық ерекшелік бірегейлік саясатында негізгі ұғым болып табылатынын айтқымыз келеді.

Ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейліктің саяси ғылымдардағы түсіндірмелерінің жан-жақтылығы көптеген мәселелерді айқындайды:

(1) өзгергіштік және гибридтілік – жаһандана түскен әлемде бірегейлік өзгермелі және гибридтілік қасиетін иеленеді, бұл дәстүрлі этникалық және ұлттық шекараларды анықтауды қиындатады;

(2) даулы сауалдар – ұлт пен этникалық тиістілік түсіндірмелері көп ұлтты және күрделі тарихы бар аймақтарда кейбір таластар тудыруы мүмкін;

(3) саяси манипуляциялау – ұлттық және этникалық бірегейлік түрлі мақсаттарға жету жолындағы саяси мақсаттар үшін манипуляциялануы мүмкін, бұл қақтығыстарға, оқшаулануға әкеледі;

(4) ықпалдастық пен үндестік – көп мәдениетті қоғамда этникалық бірегейлікті сақтау мен ұлттық бірлікті ілгерілету арасындағы тепе-теңдік осал болуы ықтимал. Ассимиляция саясаты этникалық бірегейлікке әсер етуі мүмкін;

(5) көші-қон және диаспора – көші-қон этникалық және ұлттық бірегейліктің шекаралар арқылы таралуына, бірегейлігі дамып келе жатқан трансұлттық қауымдастықтар құруға әкелуі мүмкін;

(6) жаһандану – байланыстардың кеңеюі азаматтардың жаһандық мәдени элементтерді қалыптастыру жолына ықпал жасауы мүмкін;

(7) мәдени әралуандылық – әлемнің көптеген елдерінде бірнеше этникалық топтар бірге өмір сүреді, олардың әрқайсысының өзіндік ерекшелігі бар, бұл біртұтас ұлттық бірегейлікті түсінуді қиындатады;

(8) ұрпақтардың алмасуы – жас ұрпақ өздерінің этникалық және ұлттық ерекшеліктерін алдыңғы ұрпаққа қарағанда басқаша түсінуі және қайта анықтауы мүмкін;

(9) қиылысу – бірегейлік көп қырлы түсінік және саясат, дін, әлеуметтік-экономикалық мәртебе секілді тағы да басқа факторлармен қиылысады, бұл ұғымды түсіндіруді қиындатады.

Бұл түсіндірмелердің тұрақтылығы төмен болғандықтан, аталмыш ұғымдар тарихи, әлеуметтік және мәдени контексте дамиды деуге негіз бар. Осы күрделілікті тану және түсіндірмелердің әралуандылығын қабылдау саяси ғылымдардың дамуы үшін өте маңызды.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Саяси ғылымдар саласындағы «ұлт», «этнос», «ұлттық бірегейлік» және «этникалық бірегейлік» ұғымдарын түсіндіру өзіне тән күрделілігі, тарихи, мәдени, әлеуметтік

және саяси факторлардың динамикалық өзара әрекеттесуіне байланысты мәселелерді тудырады. Аталмыш ұғымдар мемлекеттік құрылыс, саяси легитимдік, бірегейлік саясаты және халықаралық қатынастарға әсер ететіндіктен, бұл терминдерді дәл және контекстік тұрғыдан түсіну маңызды болып табылады. «Ұлт» және «этнос» ұғымдарының жалпы қабылданған анықтамаларының жоқтығы адамдар топтарын жіктеуде екіұштылыққа әкеледі. Ұлтқа немесе этникалық топқа қосудың шекаралары мен критерийлерін анықтау даулы болуы мүмкін. Мәселен, ортақ құндылықтар мен азаматтыққа негізделген ұлтшылдық пен мәдени және тектік байланыстарға негізделген этникалық ұлтшылдық арасындағы жалғасып келе жатқан пікірталас мемлекеттер өздерінің ұлттық болмысын анықтауы және ұлттың бір бөлігі болып саналатынына әсер етеді. Азшылық ұлттардың құқықтары мен ерекшеліктерін кеңірек ұлттық шеңберде теңестіру оңай шаруа емес. Ұлттық бірлікті сақтай отырып, түрлі бірегейлікті тану да күрделі мәселе болып табылады. Бірнеше этникалық топтары бар мемлекеттерге тең өкілдікті қамтамасыз ету, билікті бөлісу және тарихи наразылықтарды шешу қиынға соғатыны анық. Дегенмен бұл ұлттық және этникалық бірегейлікті түсіндіруге ықпал жасайды. Жаһандық көші-қон ұлттық және этникалық бірегейліктің дәстүрлі түсінігіне қауіп төндіреді. Сонымен қатар отаршылдық саясат этникалық және мәдени бірегейлікті елемейтіндіктен, ұлттық және этникалық бірегейлікке негізделген шиеленіс пен қақтығыстарға әкеледі.

Зерттеудің мақсаты – саяси ғылымдардағы «ұлт», «этнос», «ұлттық бірегейлік» және «этникалық бірегейлік» ұғымдарының концептуалды негіздерін сыни тұрғыдан талдап, жүйелеу. Талдау арқылы саяси ғылымдардағы түсіндірмелердің мемлекеттік құрылыс, басқару және саяси тұрақтылыққа әсері анықталады, саяси нарративтерді қалыптастырудағы бірегейлік саясатының рөлі айқындалады, көп этникалық және көп мәдениетті мемлекеттерде туындауы ықтимал қиындықтар мен мүмкіндіктер белгіленеді. Осы арқылы жаһанданудың аталмыш ұғымдар түсіндірмелерін өзгертетіні көрінеді. Зерттеудің мақсатына жету үшін саяси, тарихи, мәдени және әлеуметтік динамикалар ескерілген пәнаралық тәсілдер қажет. Сондай-ақ көптеген түсіндірмелердің уақыт ағымына сәйкес өзгеруі мүмкін екені анықталады.

Зерттеудің тарихы

Ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейлік категориялары барлық қоғамдық және гуманитарлық ғылымдарда қарастырылады. Ұлт философия ғылымдарының классикалық мәселесі болып табылады. Ұлт – ортақ тіл, мәдениет, территория, тарих және өзіндік сана-сезім алғышарттарын қалыптастыратын адамдар қауымдастығы. Өз кезегінде этнос деп мәдениет пен техниканың өзгеше белгілері, өзіндік сана-сезім мен өзін-өзін анықтау арқылы біріккен адамдар қауымдастығын айтамыз [4, 202 б.]. Алғашында «этнос» ұғымы халық, тайпа, ру секілді бірнеше мағыналарды білдірген. XVIII ғасырдың аяғына дейін зерттеушілер «этнос» анықтамасын сирек пайдаланды. Аталмыш термин ғылыми әдебиеттерде «халық» мағынасында XIX ғасырда ғана қолданыла бастады. «Этнос» ұғымы «халық» түсінігінің ұлттар, ұлыстар, тайпалар сынды түрлі әлеуметтік топтарды білдіруімен байланысты енгізілді деп ойлаймыз.

Ұлттық және этникалық бірегейлік арасындағы қатынастардың дамуы көптеген ғалымдарды мазалайды. Ұлттық және этникалық бірегейліктің заманауи қоғамдағы рөліне тарихи талдау жүргізген В.В. Кочетков [5, 161 б.] үш сценарийді ұсынады: «1. Жаһандану дәуірінде ұлттық бірегейлік басым болып қала береді. Мемлекеттер саны 500-ден асатын елдерге қарағанда, мемлекеттерсіз әлемді елестету қиынырақ. Этникалық бірегейлік бағынышты рөл атқаратын болады. 2. Жаһандану әсерінен ұлттық бірегейлік мемлекетпен бірге жойылады. Оның орнын өркениеттік, отбасылық, космополиттік секілді бірегейліктер басады. Этникалық бірегейлік жаңа жаһандық әлемде жетекші рөлдердің бірін атқарады. Этникалық бірегейлік өзгермелі жаһандану әлемінде орнықтылық пен тұрақтылыққа кепілдік береді. 3. Ұлттық және этникалық бірегейлік бір-бірін толықтырып, жаңа әлемде бейбіт қатар өмір сүретін болады. Осы үйлесімді нұсқаны жүзеге асыру үшін мемлекеттердің жан-жақты ойластырылған ұлттық саясаты қажет болады». Осы сипатталған үш сценарий ұлттық және этникалық бірегейліктің жаһандану жағдайындағы мынадай перспективаларды анықтап отыр деп ойлаймыз:

Ұлттық бірегейлік үстемдігі. Ұлттық мемлекет жүйесі ұйымның негізгі бірлігі болып қала береді және адамдар ең алдымен өз ұлттарымен бірегейленеді. Мұндағы идея ұлттық мемлекет жаһандану сын-қатерлеріне қарамастан, төтеп беретін тұрақты және төзімді институт болып табылады. Ұлттық бірегейлікпен салыстырғанда этникалық бірегейліктің екінші рөл атқаруы басты назардың ұлттың саяси және мәдени аспектілеріне аударылуымен байланысты.

Ұлттық бірегейліктің жойылуы. Бұл сценарийге сәйкес жаһандану күштерінің әсерінен ұлттық мемлекетпен бірге ұлттық бірегейліктің маңыздылығы төмендейді. Оның орнына өркениеттік, космополиттік сияқты жаңа бірегейлік пайда болады. Осы тұрғыдан алғанда, этникалық бірегейлік барған сайын жаһанданған және өзара байланысты әлемде тұрақтылық пен сабақтастықтың көзі ретінде маңыздырақ болуы керек.

Ұлттық және этникалық бірегейліктің қатар өмір сүруі. Бұл сценарий ұлттық және этникалық бірегейлік үйлесімді өмір сүретін әлемді таниды. Ұлттық және этникалық бірегейлік бірін-бірі жоққа шығармай, керісінше, толықтырушы және байытушы ретінде қарастырылады. Бұл үйлесімділікке қол жеткізу мемлекеттерден түрлі этностарды басқару мен ынталандыруға бағытталған, жобаланған ұлттық саясатты талап етеді.

Саяси ғылымдардағы ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейлікті түсіндіруді зерттеудің бай және күрделі тарихы бар. Саясаттанушылар бұл ұғымдарды түрлі теориялық тұрғыда, тарихи және мәдени контекстерде зерттеді:

Ежелгі Шығыстағы саяси ойлар. Қытай философы Конфуцийдің [6] ілімі мен философиясында ұлт және этнос, қоғам мен басқарудың кең тақырыптарымен байланысты қағидалар мен идеялар бар. Конфуцийшілдік ойдың маңызды аспектілері мына тұжырымдармен тығыз байланысты: *үйлесімділік және әлеуметтік тәртіп*: Конфуций қоғамдық келісім мен тәртіптің маңыздылығын атап өтті; *бес қарым-қатынас*: Конфуций қоғамда дұрыс қарым-қатынастарды сақтаудың маңыздылығын жақтады. Ұлт және этникалық тиістілік контекстінде осы бес қарым-қатынас бірлік пен әлеуметтік

тұтастыққа ықпал етеді деп қарастыруға болады; мәдени сабақтастық: конфуцийшілдік мәдени құндылықтар, әдет-ғұрыптар, этика мен дәстүрлерді сақтауға және жеткізуге үлкен мән береді; *моральдық көшбасшылық*: Конфуций билеушілер мен шенеуніктердің моральдық көшбасшылығының маңыздылығын атап өтті.

Ежелгі антикалық саяси ойлар. Мемлекеттілік пен этностық тиістілікті зерттеуде саяси қауымдастық идеясы мен азаматтықтың рөлін талқылаған Платон [7] мен Аристотель [8] сынды алғашқы саяси философтар ойларынан табуға болады. Алайда осы алғашқы талқылаулар бүгінгі біз түсінетін ұлт пен этностың ара-жігін ажырата бермейді.

Ұлттық мемлекеттің пайда болуы. Ұлттық мемлекет тұжырымдамасы Еуропадағы қайта өрлеу және ағартушылық дәуірінде танымал болды. Жан-Жак Руссо [9] және Иммануил Кант [10] сынды ойшылдар ортақ тіл, мәдениет және бірегейлікке негізделген біртұтас саяси қауымдастық идеясын зерттеді.

XIX ғасырдағы ұлтшылдық. XIX ғасыр Еуропадағы ұлтшылдықтың күшеюінің куәсі болды, бұл қазіргі ұлттық мемлекеттердің қалыптасуына әкелді. Иоганн Готлиб Фихте [11, 67-81 бб.], Эрнест Ренан [12] сынды саяси теоретиктер ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда ортақ мәдениеттің, тілдің, тарихтың маңыздылығын дәйектеп, ұлтшылдық ойдың дамуына үлес қосты.

Ұлтшылдық теориялары. XX ғасырда Бенедикт Андерсон [13] және Эрнест Геллнер [14] секілді ғалымдар ұлтшылдықты идеология және әлеуметтік құрылым ретінде зерттеуге үлес қосты. Андерсонның «Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism» [15] атты еңбегінде ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы баспа мәдениеті мен бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі ерекше аталады.

Этникалық және бірегейлік саясаты. Бірегейлік және этникалық бірегейлікті зерттеу әлеуметтанулық және антропологиялық көзқарастардың әсерінен саяси ғылымның ерекше саласына айналды. Дональд Горовиц [16] пен Уокер Коннор [17] сынды саясаттанушылар көп ұлтты мемлекеттердегі этникалық қақтығыс пен бірегейлік саясатының динамикасын зерттеді.

Постколониализм және жаһандану. Постколониалдық дәуір мен жаһандану күштері ұлт пен этносты зерттеуге жаңа міндеттер қойды. Ғалымдар жаһанданудың ұлттық және этникалық бірегейлікке ықпалын [18], трансұлттық және диаспоралық қауымдастықтардың [19, 295-322 бб.] ұлттық құрылысқа әсерін зерттей бастады.

Салыстырмалы саясат. Салыстырмалы саясат ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейлікті зерттеуге арналған саясаттанудың негізгі саласына айналды. Ғалымдар ұлттық құрылыс [20], этникалық қақтығыстар [21] және бірегейлік саясатына [22] ұлтаралық талдаулар жүргізді.

Заманауи сын-қатерлер. Бүгінгі таңда саясаттанушылар көші-қон [23], ұлтшылдық [24], көп мәдениеттілік [25] және бірегейлік саясаты [26] сынды мәселелердің саяси ландшафтты қалыптастырудағы рөлін зерттеуге арналған жұмыстарды жалғастыруда.

Отандық ғалымдар зерттеулері. Берілген мәселеге қатысты отандық ғалымдар да зерттеу жұмыстарын жалғастырып келеді. Қазақстан Республикасының ұлттық бірегейлігінің қалыптасуындағы ерекшеліктер мен қайшылықтар талданған еңбекте М.Ш. Кабазинов [27] қазақ және қазақстандық бірегейліктің бәсекелестігін дәйектейді.

Қазақстанның балқандық этникалық топтарының тарихи тағдыры зерттелген еңбекте мәселеге қатысты кейбір маңызды деректерді алуға болады [28]. Көп қырлы этникалық бірегейлікті саяси жұмылдыруда [29] пайдалану ерекшеліктері де назарымызды қажет етеді. Мәселені зерттеуде Орта Азия елдеріндегі тарихи саясат және ұлт құрылысы [30], ұлттық құрылыстың негізгі түсініктері [31] талданған жұмыстар да ерекше рөл атқарады.

Саяси ғылымдардағы ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейлікті зерттеу қарқынды дамып келеді. Зерттеулер әлемдік саяси, әлеуметтік және мәдени ландшафттағы ағымдағы өзгерістерді байқатып отыр. Зерттеушілер түрлі контексттердегі осы ұғымдардың күрделілігін түсіну үшін кең ауқымды теориялық құрылымдар мен зерттеу әдістемелеріне сүйенген.

Зерттеу әдістері. Саяси ғылымдардағы «ұлт», «этнос», «ұлттық бірегейлік» және «этникалық бірегейлік» ұғымдарының түсіндірмелерін зерттеу бірнеше әдістерді біріктіретін кешенді тәсілді қажет етеді. Әдебиеттерді шолу талданып отырған ұғымдардың тарихи эволюциясы, түрлі теориялық негіздері және олардың анықтамалары мен түсіндірмелері айналасындағы пікірталастарды түсінуге мүмкіндік берді. Бұл зерттеу контекстін орнатуға көмектесті және зерттеулердегі негізгі мәселелерді анықтады. Контент-талдау зерттеліп отырған ұғымдардың басты қағидаларын көрсетті. Салыстырмалы әдіс ұғымдар түсіндірмелеріндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтарды дәйектеді. Дискурс әдісі арқылы түсіндірмелер динамикасы белгіленді. Саяси ғылымдардағы мәселеге қатысты түсіндірмелер тұжырымдамаларының эволюциясын қадағалау үшін тарихи әдіс қолданылды. Бұл әдістер ұғымдар мағыналарын, саяси ғылымдардағы рөлін жан-жақты анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеуге мәдени-тарихи контекстік тұрғыдан қарау және зерттеліп отырған ұғымдардың күрделілігін түсіну үшін түрлі көзқарастарды ескеру маңызды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Саяси ғылымдардағы ұлт және этнос ұғымдарының түсіндірмелері. Ұлтшылдықты сынайтын ағылшын ғалымы Э. Хобсбаум пікірінше: «Ұлт мәні бойынша «жоғарыдан» құрылған, бірақ ұғымды «төменнен» талданбайынша түсіну мүмкін емес екіұшты құбылыс» [32, 10 б.]. Демек ұғым қарапайым адамдардың болжамдары, үміттері, қажеттіліктері, ұмтылыстары мен мүдделері тұрғысынан талдануы қажет. Негізінен бұл мәлімдеме мемлекеттіліктің ресми және танымал аспектілері арасындағы күрделі өзара әрекетті көрсетеді. Саяси көшбасшылар мен институттар ұлттық құрылыс пен басқаруда орталық рөл атқарса да, ұлттың өміршеңдігі мен шынайылығы ұлтты құрайтын қарапайым азаматтардың сезімі, құштарлығы және бірегейлігінен ажырамайды. Осылайша ұлтты түсіну жоғарыдан төменге, төменнен жоғарыға бағытталған процестерді зерделеуді, ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы ұжымдық эмоциялар мен тәжірибелердің маңызын тануды талап етеді. Э. Хобсбаум ұлтшылдықты түсінудегі саяси трансформацияның рөлін ерекше атап көрсетеді және оның «ойдан шығарылған» құбылыс екенін анықтайды. Ағылшын ғалымы үшін ұлт пен ұлтшылдық әлеуметтік инженерияның өнімі болып табылады.

Ұлтты қалыптастыру мемлекет территориясындағы тұрғындардың елдің лояльды азаматтарына айналу процесі ретінде анықтауға болады [33]. Ұлтты қалыптастыру

– шын мәнінде халық арасында ұлттық бірегейлік пен лояльдылық сезімін оятуға бағытталған түрлі элементтер мен күш-жігерді қамтитын күрделі процесс. Ұлтты қалыптастыру процесі тарихи алғы шарттар, мәдени әралуандылық, этникалық және діни ерекшеліктер сынды факторларға байланысты әр елде басқаша болуы мүмкін. Бұл көбінесе ортақ тіл, мәдениет, тарих және азаматтық құндылықтарды насихаттауға, ұлттық рәміздер мен ортақ идеялар құруға күш салуды қамтиды. Айта кетерлігі, ұлтты құрудың табыстылығына кепілдік жоқ. Өйткені азшылық топтар қарсылығы, тарихи реніштер мен сыртқы ықпалдар секілді қиындықтарға тап болуы ықтимал. Дегенмен ұлтты құру түрлі және көп мәдениетті қоғамдағы үкіметтің маңызды көрінісі болып қала береді. Себебі бұл процесс ұлт ішіндегі бірлік пен тұрақтылық сезімін қалыптастыруға көмектеседі.

Ұлт және этностың әлеуметтік құбылыстарын түсіндіретін бірде-бір теория жоқ. Ұлтты халық болудың мағынасы және халық ұғымы анықтамасының әлемдік жүйеге сәйкес келуі туралы ойлардың ерекше тәсілі ретінде қарастыруға болады [34]. Ұлттың бұл түсіндірмесі өткір және терең көзқарас болып табылады. Бұл түсіндірме бірегейлік, мәдениет және ұлттар өмір сүретін жаһандық контекст арасындағы күрделі өзара әрекеттестікті танытады. Ұлттың халық болуы түсіндірмесі ұлттық бірегейліктің туа біткен қасиет емес, этностың ұжымдық сенімдері, құндылықтары мен түсініктері арқылы қалыптасатынын білдіретін секілді. Сондықтан бұл анықтама ұлттардың динамикалық және әлеуметтік тұрғыда құрылған табиғатына сәйкес келетін ұлттық бірегейлік туралы қазіргі заманғы талқылауларына сәйкес келеді деуімізге негіз бар. Сондай-ақ елдердің өзін және әлемдегі орнын қабылдаудағы жаһандану мен халықаралық байланыстардың рөлі мойындалады. Жалпы бұл ұлттың көп қырлы тұжырымдамасын жан-жақты түсінуге мүмкіндік береді.

Ағылшын ғалымы П. Гилберт бойынша ұлт бұл [35]: *номиналист*: өздерін ұлт деп санайтын адамдар тобы не айтса да, ұлт бар; *волюнтарист*: бір ұлттың ортақ еркіне байланысты адамдар тобы; *территориялық*: бір аймақтағы немесе территориядағы адамдар тобы; *лингвистикалық*: бір тілде сөйлейтін адамдар; *аксиологиялық*: ортақ ерекше құндылықтарға ие адамдар тобы; *белгіленген пункт*: ортақ тарихы және миссиясы бар адамдар тобы. Ғалымның осы ұлттарды түрлі өлшемдер бойынша жіктеуі ұғымның көп қырлы табиғатын және мәселені анықтауға болатын барлық критерийлерді түсіну үшін жан-жақты тұжырымдарды қамтиды. Бұл өлшемдердің әрқайсысы ұлт ұғымын түсінуге болатын бірегей түсіндірмелер. Ұлт күрделі және көп қырлы құрылым болғандықтан, осы өлшемдер түсінікті тұжырымдау тәсілдеріне көмектеседі.

Ағылшын ғалымы Э.Д. Смит болса, «Myths and memories of the nation» атты іргелі еңбегінің кіріспесінде бірнеше сауалдар қояды [36, 3 б.]: «Неліктен екінші мыңжылдықтың соңында көптеген адамдар өздерінің этностық қауымдастықтары мен ұлттарына өте құштар? Неліктен ұлттың мифтері, естеліктері мен рәміздері адалдық пен жақтаушылықты тудырады? Неліктен көптеген адамдар әлі күнге дейін өз ұлттары мен мәдениеттері үшін өз өмірін құрбан етуге дайын?» Ғалым осы сауалдарға этносимволдық көзқарас шеңберінде жауап береді. Осы мифтер өз қызметтерін орындауы үшін мәселені дұрыс тұжырымдау керек. Осы еңбекте зерттеуші этностық мифтердің шығу тегін көрсететін құрамдастарды ұсынады [36, 63-67 бб.]:

- қауымдастықтың пайда болуы туралы миф өзге қауымдастықтарға қатысты уақыт-тың үздіксіздігін белгілейді;
 - жер мен ресурстарды бақылауды заңды деп тану үшін қауымдастықтың шығу тегі туралы ақпаратты қамтитын орналасқан жері мен көші-қон туралы миф;
 - мәртебе және өзін-өзі бағалау аясындағы тектілік сезімін дарытатын арғы ата туралы миф;
 - белгілі бір қауымның «алтын заманынан» батыр бабалардың ізгілікті мінез-құлық үлгісі арқылы сыр шертіп, ұрпақты имандылық пен ерлікке баулитын миф;
 - ескі ізгі қасиеттер ұмытылды, сән-салтанат құрушылық пен көргенсіздік жанқиярлық пен тәртіпті алмастырды, бірақ барлығын қалпына келтіруге болады деген үмітпен ыдырау себептерін түсіндіретін құлдырау туралы миф;
 - өзгелерге қарағанда мәселелерді түсіндірмейтін, қауымдастықтың жаңғыруына тәжірибелік нұсқаулар беретін қалпына келтіру туралы миф. Байқап қарасақ, осы мифтер біздің мемлекеттік дамуымызды ілгерілететін кейбір бағдарламаларда пайдаланылады.
- Ғалымдар этнос құбылысын түсінудің үш негізгі тәсілін белгілейді [37, 32 б.]: *примордиалистік*, оның ішінде тәсіл социобиологиялық және эволюциялық-тарихи түрлерге ажыратылады; *конструктивистік* және *инструменталистік*. Бұл әдістер Батыс ғылымында ұлт пен ұлттық бірегейлік мәселесін зерттеу барысында да қолданылады [38, 135 б.]. Бірінші тәсілге сәйкес, этнос ата-бабадан генетикалық жолмен берілетін табиғи бастапқы шындық. Екінші тәсіл бойынша этнос әлеуметтік құрылым болып табылады, зияткерлік және саяси элиталардың қоғамдық құрылысының өнімі саналады. Үшінші тәсіл этносты саяси күресте топтық мүддеге және жұмылдыруға жету құралы ретінде түсіндіріледі.

Ю.Д. Граниннің [39] пайымдауынша, әлеуметтік философия, әлеуметтану, саясаттану, этнология, мәдени антропология, этнопсихология және басқа да бірқатар ғылыми пәндерде кеңінен қолданылатын «ұлт» және «этнос» категорияларының әлі күнге дейін жалпы қабылданған белгілі мазмұны жоқ. Демек бұл ұғымдардың ғылыми категориялық аппаратының ерекшелігін көрсетіп қана қоймай, осы терминдерді күнделікті және ғылыми қолданыстағы мәдени-тарихи эволюциясын көрсетеді. «Ұлт» және «этнос» ұғымдары түрлі тілдерден бастау алады және тарихи-ғылыми түсіндірмелері жан-жақты. «Ұлт» (латын тілінен *natio*, «тайпа», «халық», «туылу» дегенді білдіреді) ұғымын Ежелгі Рим тарихшылары мен жазушылары белсенді түрде қолданған. «Этнос» ежелгі грек тілінің *ethnos* (халық) сөзінен қалыптасқан және арнайы ұғым ретінде XIX ғасырдың екінші жартысында ғана Еуропадағы ғылым айналымға енді.

Әлемдік ғылыми әдебиеттерде ұлт және ұлтшылдық ұғымдары ағылшынның «*ethnos*» түсінігіне қарағанда, «*ethnicity*» (этникалық тиістілік) және «*ethnic group*» (этникалық топ) түсініктерін көп қолданып, нақтыланады. Этникалық тиістілік, этникалық топ белгілі қоғам мүшелерінің басқа топтардан ерекшелендіретін және өз белгілері негізінде бір-бірімен сәйкестендіретін қауымдастықты жатқызады. Аталған белгілерге ортақ ұлт, дәстүрлер, тіл, тарих, қоғам, дін және әлеуметтік қатынастардың жиынтығы кіруі мүмкін [40, 69-70 бб.]. «Ұлт» және «этнос» ұғымдары бір-бірімен тығыз байланысты болғанымен, түрлі мағыналарға ие және олардың түсінігі саяси және мәдени факторларға байланысты деп қорытындылауға болады (1-кесте).

1-кесте. Ұлт және этнос ұғымдарының сипаттамалары

Авторы және дерек көзі	Негізгі сипаттамалары
Новая философская энциклопедия: https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH3d2ea45e4294a99c279a3d?p.s=TextQuery	Ұлт (латын тілінен natio «тайпа, халық») ұғымының саяси мағынасы белгілі бір мемлекет азаматтарының жиынтығын білдіреді; мәдени және этникалық мағынада «ұлт» термині «халық» ұғымымен синоним болып табылады.
B.A. Garner, <i>Black's Law Dictionary</i> ; P. James, <i>Nation Formation: Towards a Theory of Abstract Community</i> https://www.academia.edu/40353321/Nation_Formation_Towards_a_Theory_of_Abstract_Community_Vol._I_1996	Ұлт мәдени және этникалық топқа қарағанда, саяси топ болып табылады.
И.В. Сталин, <i>Марксизм и национальный вопрос</i>	(Ұлт) ортақ тіл, территория, экономикалық өмірі мен психикалық құрылымы негізінде пайда болған адамдардың тарихи қалыптасқан тұрақты қауымдастығы (56 б.).
B. Anderson, <i>Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism</i>	(Ұлт) қиялдағы қауымдастық
P. James, <i>Nation Formation: Towards a Theory of Abstract Community</i>	(Ұлт) Дерексіз қауымдастық
M. Weber, <i>Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology</i>	(Этнос) Сыртқы әлпет пен моральдық түсініктер немесе екеуінің ұқсастықтары негізіндегі отарлау мен көші-қон туралы түсініктер негізіндегі ортақ шығу тегі туралы субъективті сенімі бар адам топтары (219 б.).
T. Eriksen, <i>Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives</i>	Этнос өздерін басқа топтардан мәдени тұрғыда өзгеше санайтын адамдар арасындағы әлеуметтік өзара әрекеттесудің көрінісі. Бұл туыстық метафорамен немесе жалған туыстықпен сипатталатын әлеуметтік бірегейлік (12 б.).
A.D. Smith, <i>The Ethnic Origins of Nations</i>	Этнос өз мәніне сәйкес «инструменталды» (9 б.). Этнос негізінен «мифтік» және «символдық» сипатқа ие (16 б.) Этностың оғаштығы оның өзгергіштігі мен осы өзгеру процесіндегі тұрақтылығында жатыр (32 б.). Этнос адамзатқа берілген қасиет ретінде қарастырылады (210 б.)
J. Fishman, <i>Social theory and ethnography: neglected perspectives on language and ethnicity in Eastern Europe</i> . In P.F. Sugar (ed.) <i>Ethnic diversity and conflict in Eastern Europe</i>	Этнос мәңгіліктің кепілі ретінде қабылданды (93 б.).
B.P. Lai, <i>Perspectives on ethnicity: old wine in new bottles</i>	Этнос мәдени дәстүр ретінде (154-173 бб.)

Ұлт және этнос ұғымдарының сипаттамаларын талдау және жоғарыда аталған тұжырымдар негізінде екі ұғым арасындағы айырмашылықтар себептері анықталды:

Ұлт

1. Саяси құрылым. Ұлт әдетте ортақ территориясы, үкіметі және құқықтық жүйесі бар саяси құрылым мен адамдар тобын білдіреді. Әсіресе халықаралық құқықпен танылған мемлекетпен белгіленеді.

2. Азаматтық. Белгілі бір мемлекетке мүшелік азаматтықпен анықталады. Әр елдің азаматтары болып табылатын адамдар сол ұлттың бөлігі болып саналады және заңды құқықтар мен міндеттер иеленеді.

3. Мәдени және саяси бірегейлік. Ұлт ортақ мәдени бірегейлік иеленгенімен, бұл ең алдымен саяси және құқықтық құрылыммен тығыз байланысты. Ұлт көбінесе ортақ саяси құрылым шеңберінде бірігетін түрлі мәдени, этникалық және тілдік ортадағы адамдарды біріктіреді.

4. Заманауи тұжырымдамалар. Ұлт ұғымы қазіргі түсінігімізде салыстырмалы түрде заманауи құбылыс. Ұғым нақты шекаралар және орталықтандырылған басқарумен сипатталатын қазіргі ұлттық мемлекеттің пайда болуымен тығыз байланысты.

Этнос

1. Мәдени және этникалық топ. Этнос жалпы мәдени әдет-ғұрыптар, тіл, салт-дәстүрлер, тарихи және рулық байланыстармен сипатталатын мәдени және этникалық топқа жатады.

2. Бірегейлікке негізделу. Этнос бірегейлікке негізделген тұжырым болып табылады. Белгілі бір этносқа жататын адамдарда мәдени, тілдік, тарихи қауымдастықтың қуатты сезімі болуы мүмкін.

3. Мәселенің саясиленбауы. Этностардың саяси шекаралары мен басқару құрылымдары бола бермейді. Олар ірі саяси құрылымдарда өмір сүре алады және бірнеше елдерді қамтуы мүмкін.

4. Тарихилық және дәстүрлі түсініктер. Этнос ұғымы көбінесе тарихи және дәстүрлі тиістілік пен байланыстардан бастау алады. Этнос қазіргі ұлттық мемлекеттер жүйесінен бұрын болуы да мүмкін.

Қорытындылай келе, ұлт пен этнос арасындағы негізгі айырмашылық ұғымдардың табиғаты мен бағытында деп айтуға болады. Ұлт өзге мемлекеттер мойындаған саяси және заңды тұлға ретінде саналса, этнос ортақ мәдени белгілері мен тарихи байланыстары анықталған этникалық топ болып есептеледі. Бұл ұғымдар арасында түрлі мағына мен айырмашылықтар болса да, бір-бірімен тығыз байланысты түсініктер. Өйткені ұлт бірнеше этностардан тұруы мүмкін және олардың әрқайсысы ұлттың жалпы мәдени әралуандылығына ықпал етеді.

Саяси ғылымдардағы ұлттық және этникалық бірегейлік ұғымдарының түсіндірмелері. Теориялық талдауларда «этнос» ұғымы «ұлт» дегенді білдіреді. Ұлт түсінігі ұлттық мемлекетпен байланысты болғандықтан, бұл ұғым этнос құрылымы түсініктерін енгізеді. Дегенмен «ұлт» ұғымы көбінесе этникалық топ түсінігінің синонимі ретінде қолданылады [41, 10 б.]. Бұл ұлттық және этникалық бірегейлік ұғымдарын түсінуге жол ашады. «Ұлт» және «этнос» ұғымдарының синонимдес ретінде бірін-бірі ауыстыруы

бірегейлікке байланысты құбылыстарды, азаматтардың саяси және мәдени топтармен тиістілігін сәйкестендіретінін құбылыстарды зерттеуге мүмкіндік береді. Дегенмен, ұғымдар арасындағы айырмашылықтарды түрлі мағынаға ие болуы ықтимал. Мәселен, «ұлт» сөзінің орнына «этнос» сөзін қолданғанда, бірегейліктің мәдени, тілдік және тарихи аспектілеріне назар аударылады. Берілген тәсіл ортақ әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, тіл және белгілі бір топқа жататын тиістілікке көңіл аударады. Ұлт пен этнос арасындағы айырмашылықтар бұлыңғыр болуы мүмкін көпэтносты, көпұлтты мемлекеттердегі бірегейлікті зерттеу кезінде өзектілігі артады. Азаматтық кейде ұлттық мемлекетке мүшеліктің құқықтық және саяси белгілерімен ұқсастырылады. Бұл көбінесе белгілі бір елмен азаматтық пен заңды байланысты білдіреді. Ұлттық мемлекет шеңберіндегі «ұлт» термині егемендік, басқару және саяси ұйым мәнін білдіреді. Сондықтан ұлт ұғымы ұлттық мемлекеттің құрылымын түсіну үшін маңызды мәдени және құқықтық аспектілерді қамтиды. «Ұлт» пен «этнос» түрлі ұғымдар болғанымен, бірегейліктің мәдени және тарихи аспектілері саяси және құқықтық аспектілерден маңыздырақ болатын шарттарында бір-бірінің орнына қолданылады. Осы өзара алмастырушылық көптеген ұлттардың этностық өлшемдері бар идеясын көрсетеді. Бұл тұста ортақ саяси және этностық бірегейлік ұлтты анықтауда орталық рөл атқарады. Демек, теориялық талдауда «этносты» «ұлттың» орнына пайдалану бірегейлік, бірегейлік саясаты және топтық динамиканың қалыптасуын кеңірек зерттеуге мүмкіндік береді. Аталмыш тәсіл адамдардың өзін-өзі анықтауына көптеген факторлар әсер ететін күрделі ландшафттары бар аймақтар, қоғамды зерттеу кезінде ерекше құнды болуы мүмкін. Дегенмен, зерттеушілер бұл терминдердің нақты қыры мен мағынасын, пайдаланудан туындауы мүмкін кез келген ықтимал айырмашылықтарды есте ұстауы керек. Сондай-ақ зерттелетін топтың саяси-әлеуметтік, мәдени-тарихи қырларын да ескерген жөн. Өйткені ұлт және этнос ұғымдары әлемнің әр елінде түрлі мағынаға ие.

Ұлттық бірегейлік тұжырымдама ретінде түсініксіз және әрең анықталады. «Ұлттық мінез» ескі романтикалық ұғымын алмастырған ұлттық бірегейлік түсінігі әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар үшін әлі қалыптаспаған жаңа тұжырымдама болып табылады. Мысалы, 1990 жылы атақты ғалым Луи Снайдердің жарыққа шығарған «Encyclopedia of Nationalism» энциклопедиясында «ұлттық бірегейлік» туралы мәлімет жоқ. Әрине, әрбір пән ұлттық бірегейліктің белгілі бір аспектілеріне қызығушылық танытады. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдардың түрлі пәндерінің арасында антропология, әлеуметтік психология және әлеуметтану бұл тұжырымдамаға көбірек қызығушылық танытты. А. Ашрафтың пікірінше [42, 159 б.], ұлттық бірегейлік жаңа саяси тұжырымдама ретінде саналса, этникалық бірегейлік ең алғаш пайда болған әлдеқайда ескі тұжырымдама болып табылады. Ғалым ұсынған пікірге сәйкес екі тұжырамдама арасындағы шекаралар екіұшты, дегенмен, бұл ұғымдар бір-бірінің орнына қолданылады және бұл одан әрі шатасуға әкелді. Ғалым ұлттық бірегейлік интеллектуалды мәселе екенін атайды және түсінік ауыл мен қала бұқарасын емес, зиялы қауымды, жаңа орта тап пен элитаны қызықтыратынын дәйектейді. Сондықтан интеллигенцияның ұлттық бірегейлік идеясымен айналысуы және оның мәні, құрамдас бөлігі, ауқымы мен қолданылуы туралы қарама-қайшылықтардың күшеюі ұғымның соңғы кездегі пайда болуы мен

күрделілігін ғана емес, ұлттық және этникалық бірегейліктің Кеңес дәуірінен кейінгі кезеңдегі дағдарысын көрсетеді деуге негіз бар.

Ұлттық және этникалық бірегейлік топтық бірегейліктің нышаны болып табылады. Ұлттың тұтастығы сезімін құрудың ең жақсы стратегиясы ұлттық бірегейлікті этникалық бірегейлікке қарағанда маңыздырақ ету болуы мүмкін. Дегенмен, этникалық бірегейлікті еңсеру әлеуметтік келісімді сақтау үшін қажет емес деп санайтын ғалымдар кездеседі [43]. Демек үнемі жоғары тұратын ұлттық бірегейлік қуатты болған жағдайда, ішкі топтардың этникалық бірегейлігінің күші қоғамдағы құндылықтарды бөлуде маңызды емес. Сәйкесінше, әділетті және қайырымды билік қуатты этникалық бірегейленуге мүмкіндік бергенде тиімді жұмыс істей алады деп болжауға болады. Өйткені әрбір ішкі топ өзінің бірегейлігін маңызды деп санайтындықтан, менің этникалық тобымның ұлт ретіндегі жоғалуын басқа топтың пайдасы деп ойламайды.

Кейбір ғалымдар ұлттық және этникалық бірегейліктің өзара байланысы ескерілмейтіндігі үшін әлеуметтік бірегейлік теориясы мен өзін-өзі анықтау теориясын сынға алады [44, 253–274 бб.]. Ғалымдар осы теорияларды стандартты түрде зерделеу кез келген жағдайда тек бір ғана әлеуметтік бірегейлік айқындалады және саяси мінез-құлықпен байланысты болады деп болжайды. Сондықтан ұлттық бірегейлік азаматтардың этникалық бірегейліктерімен өзара байланысты болуы мүмкін. Осы теория бірнеше әлеуметтік бірегейліктің бір уақытта ұлттық және этникалық бірегейліктің өзара үйлесімін таба алады деген тұжырым туғызып отыр.

Этникалық бірегейлік пен ұлттық бірегейлік жиі қақтығысқа ұшырайтынын және азаматтар өз тиістілігі үшін қандай санаттау маңыздырақ екенін шешуге тура келетін жағдайға тап болатынын дәйектейтін зерттеулер де бар [45, 190-210 бб.]. Бұл, әсіресе, мемлекетте белгілі бір этникалық топ азшылық болған кезде үлкен мәселеге айналуы мүмкін. Сондықтан осы мәселе аясында этникалық бірегейлік маңыздырақ көрінеді. Себебі, этникалық бірегейлікті өзгерту ұлтқа қарағанда әлдеқайда қиын. Сонымен қатар, ұлттық бірегейлік пен этникалық бірегейлік қатар жүре алмайды деген болжамдар бар. Мұны ұлт ішінде ұлтшылдық сезімі күшейген сайын этникалық азшылықтар кемсітушілік сезінетіндігімен түсіндіруге болады.

Ұлттық және этникалық топтардың мүшелері ортақ бірегейлікке ие. М. Такейдің [46] айтуы бойынша ұжымдық жады ұлттық және этникалық бірегейліктің кілті болып табылады. Ұжымдық жады адамдар тобы арасында естеліктер, тәжірибелер және тарихи деректердің ортақтастығын қалыптастырады. Ұжымдық жады ұрпақтар арасындағы сабақтастық сезімін қамтамасыз етеді. Бұл өткен кезең, қазіргі кезең және болашақ арасындағы байланысты құруға, мәдени және ұлттық дәстүрдің бөлігі ретінде топтың бірегейлігін нығайтуға көмектеседі. Жаһандану дәуірінде ұжымдық жады ұлттық және этникалық шекарадан асып кете алады. Диаспоралық қауымдастықтар өз Отанының ұжымдық жадысымен берік байланысын сақтай отырып, жаңа контексттерге бейімдейді. Жалпы алғанда, ұжымдық жады ұлттық және этникалық деңгейде топтық бірегейлікті қалыптастыруда шешуші рөл атқаратын серпінді және көп қырлы құбылыс. Ол тек қана ата-тегі мен мәдениетіне негізделіп қана қоймай, ұрпақтан-ұрпаққа жететін тарихи деректер мен ортақ тәжірибелерге терең енеді. Сондықтан ұжымдық жадыны түсіну түрлі қоғамдағы бірегейлік пен тиесіліліктің күрделілігін түсіну үшін маңызды.

«Жаңа» еуропалық бірегейлік жеңіл қабылдана қоймайды, этникалық және ұлттық бірегейліктің қатар өмір сүруі үздіксіз келіссөздер үдерісін танытып, тиістіліктің ағымдылығы мен икемділігі тұжырымдамасы күмән тудырады [47]. Бірнеше бірегейлікке қатысты теориялық тәсілді этникалық бірегейлікке бағытталған этностық азшылықтар мысалында растауға болады. Бұл тұжырым этникалық азшылықтардың бір мезгілде өздерінің этникалық бірегейлігін де, тұратын елінің ұлттық бірегейлігін де ұстанатынын көрсетеді. Ұлттық және этникалық бірегейлікті дамыту және қолдау көбінесе әлеуметтік-экономикалық ахуал және мемлекеттің ықтимал тиімділік саясатына байланысты. Тіл мен бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану сияқты әлеуметтік-саяси және мәдени тәжірибелер бірегейлікті қалыптастыру үшін өте маңызды. Ұлттық саясат, әсіресе азшылық құқықтарын қорғау ұлттық және этникалық бірегейленуге ықпал ете алады. Осы тұста «ұлттық бірегейлік» және «этникалық бірегейлік» ұғымдарының сипаттамаларына мән берген жөн (2-кесте):

2-кесте. Ұлттық бірегейлік және этникалық бірегейлік ұғымдарының сипаттамалары

Авторы және дерек көзі	Негізгі сипаттамалары
<i>Oxford Dictionaries</i> https://web.archive.org/web/20151117063449/http://www.oxforddictionaries.com/us/definition/american_english/national-identity	Ұлттық бірегейлік «ерекше дәстүрі, мәдениеті және тілі арқылы бейнеленген біртұтас ұлт» сезімі.
R. Emerson, <i>From Empire to Nation</i>	Ұлттық бірегейлік өзін ұлт ретінде сезінетін адамдар тобы.
R.D. Ashmore, L. Jussim, D. Wilder, eds., <i>Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction</i>	Ұлттық бірегейлік – адам бірегейлігінің бір немесе бірнеше мемлекетке, бір немесе бірнеше ұлтқа тиесілігін сезінуі (74-75 бб.).
Y. Lee, <i>Modern Education, Textbooks, and the Image of the Nation: Politics and Modernization and Nationalism in Korean Education</i>	Ұлттық бірегейлік «айырмашылықты сезіну», «біз» және «олар» құбылыстарын тану ретінде қарастырылады (29 б.).
H. Kelman, <i>Nationalism, Patriotism and National Identity: Social-Psychological Dimensions</i>	Ұлттық бірегейлік ұлттың ұжымдық өнімі болып табылады (171–173 бб.).
E. Woods, R. Schertzer, E. Kaufmann, <i>Ethno-national conflict and its management</i>	Бірнеше этникалық топтар өмір сүретін елдерде этникалық және ұлттық бірегейлік қақтығысуы мүмкін (153-161 бб.).
J. Fearon, D.D. Laitin, <i>Ordinary language and external validity: specifying concepts in the study of ethnicity</i>	Этникалық бірегейлік отбасынан үлкен топ, оның мүшелігі ең алдымен шығу тегі бойынша және дәстүрлі түрде «табиғи тарихы» бар топ ретінде анықталады (20 б.).
J. Hutchinson, A.D. Smith, <i>Ethnicity</i>	Этникалық бірегейлік ортақ шығу тегі, ортақ тарихи жады, ортақ мәдениеттің Отанмен байланысы және ынтымақтастық сезімі туралы мифтер қалыптасқан адам популяциясы (6 б.).

Y.S. Phinney, <i>Identity and Self-esteem</i>	Үстем мәдениеттегі азшылықтың этникалық бірегейлігі өзгелер көзқарасымен тікелей байланысты (193-208 бб.).
Н.М. Лебедева, <i>Социальная психология этнических миграций</i>	Тұлғаның этникалық бірегейлігі бірегейленудің басқа түрлерімен салыстырғанда, дүниені ақпараттық құрылымдаудың ең көне және тұрақты түрлерінің бірі болып табылады (173 б.).

Осы сипаттамалар және айқындалған тұжырымдар негізінде екі ұғым арасындағы айырмашылықтарды анықтауды жөн санадық.

Ұлттық бірегейлік

1. Саяси және аумақтық бағыт. Ұлттық бірегейлік ең алдымен белгілі бір ұлттық мемлекетпен және саяси құрылыммен байланысты. Бұл көбінесе азаматтардың белгілі бір елдің саяси және құқықтық құрылымдарымен, азаматтығымен бірегейленуін қамтиды.

2. Мәдени әралуандылық. Ұлттық бірегейлік мәдени әралуандылықтың кең ауқымын қамтуы мүмкін. Көптеген елдерде түрлі этникалық, тілдік және мәдени ортадағы адамдар өздерінің ортақ саяси көзқарастарына байланысты өздерін бір ұлттың мүшелері деп санауы ықтимал.

3. Ортақ тарих пен нышандар. Ұлттық бірегейлік ортақ тарих, тарихи оқиғалар, ту, әнұран және ұлттық мерекелер секілді нышандармен байланысты. Бұл ортақ нышандар белгілі бір ұлтқа қатысты сезімді нығайтуға көмектеседі.

4. Құқықтық мәртебе. Ұлттық бірегейлік құқықтық мәртебемен, азаматтық құқықтар мен міндеттермен тығыз байланысты. Ел азаматтарының әдетте азаматтыққа қатысты заңды байланыстары, міндеттері мен артықшылықтары болады.

Этникалық бірегейлік

1. Мәдени және бабалар бағыты. Этникалық бірегейлік мәдени, тілдік және бабалар байланыстарына негізделген. Ол көбінесе ортақ мәдени мұра, тіл, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға сүйенеді.

2. Мемлекеттілікпен байланыстың жоқтығы. Этникалық бірегейлік ұлттық мемлекет, саяси құрылыммен байланысты емес. Этникалық топтар бірнеше елдерде, аймақтарда болуы мүмкін және олардың бірегейлігі саяси шекаралардан гөрі мәдени және тарихи факторларға негізделген.

3. Тиістілік сезімі. Этникалық бірегейлік белгілі бір этникалық топ, қауымдастыққа қатыстылық сезімін береді. Тиістілік ортақ мәдени дәстүрлер, құндылықтар және сол этностың басқа адамдарымен туыстық сезімін қамтиды.

4. Үнемі өзгеретін және көп қырлы. Этникалық бірегейлік өзгермелі және көп қырлы болуы мүмкін. Азаматтар түрлі этникалық топтармен бірегейленуі, түрлі шарттар мен тәжірибелерге негізделген этникалық бірегейлігін өзгеге бейімдеуі ықтимал.

5. Заңдылығы аз. Ұлттық бірегейлік құқықтық мәртебемен тығыз байланысты болса, этникалық бірегейлік заңды және саяси құқықтармен байланысы азырақ. Мәселе мәдени тиесілілік пен ортақ мұра сезімі құбылысымен байланысты.

6. Тарихи және мәдени маңызы. Этникалық бірегейлік тарихи тәжірибелер, көші-қон және мәдени дәстүрлерден тұрады. Сондай-ақ мәдени мақтаныш сезімі мен мәдени тәжірибелерді сақтауды қамтиды.

Қазіргі азаматтық қоғам мен демократиялық мемлекеттің қалыптасуына ерекше мән беретін ұлттық, либералдық және демократиялық бірегейлік тұжырымдамасы ұжымдық бірегейліктің танымал тәсілі болып табылады. Ұлттық бірегейліктің либералды түсініктерінің кейбір жақтаушылары ұлттық бірегейліктің қалыптасуы азаматтық қоғам құруға байланысты деп есептейді. XX ғасырдың соңғы онжылдығы этноұлтшылдық үндеулерге бой алдырған және өздерінің ата-баба ерекшеліктерін қайта ашқан көптеген этникалық топтардың ұлттық ұмтылысының күшеюінің куәсі болды. Этникалық топтар елдің құқықтық шекарасы оның этникалық құрамымен сәйкес келуі керек ұстанымы негізінде тәуелсіз мәртебе беруді талап ете бастады. Бұл өз кезегінде ұлттық бірегейлік пен өсіп келе жатқан этникалық бірегейлік арасындағы бәсекелес қақтығыстардың күшеюіне әкеледі.

Қорытынды

Мақалада ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейліктің саяси ғылымдарға қатысты тұжырымдамалардың бірнеше ықпалды түсіндірмелеріне шолу жасалды. Ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейлік категорияларын саяси-тарихи талдау кезінде назарға бірінші түсетіні – саясаттанушылар арасында осы тұжырымдамаларға қатысты ғылыми көзқарастардың кеңдігі байқалады. Екіншісі – аталмыш ұғымдар түсіндірмелерінде әр автор пікірінде өзгелерден басқаша түбегейлі көзқарастар қалыптасқан. Осы себептерге байланысты түсініктерге қатысты танымал және ықпалды тұжырымдамаларының пайда болуы, дамуы және қазіргі әлеуметтік-саяси контекстегі пікірлерді сыни талданды.

Жаһандану дәуіріндегі ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейліктің болашағы негізінен түрлі факторларға – саяси шешімдер, экономикалық үрдістер, әлеуметтік динамика және мәдени өзгерістерге байланысты екенін атап өткен жөн. Сонымен қатар ұғымдар жөніндегі іс жүзіндегі түсіндірмелер эволюциясы барлық елдерде бірдей емес және осы түсініктер арасында айтарлықтай өзгерістер болуы мүмкін. Нәтижелер мемлекеттер мен қоғамның жаһандануы ұсынатын қиындықтар мен мүмкіндіктерге бейімделу қабілетіне байланысты. Іс жүзінде көптеген елдер әлеуметтік бірігу және жаһандық байланыс мәселелерін шешу кезінде түрлі бірегейлікті басқару қиындықтарына тап болады. Толеранттылық, мәдениетті сақтау және әртүрлілікті құрметтеуге ықпал ететін саясат жаһанданған әлемдегі түрлі бірегейліктің бейбіт қатар өмір сүруіне жәрдемдесуде маңызды болып табылады.

Зерттеушілер әлемде болып жатқан оқиғаларды дұрыс түсіндіргісі келсе, саяси-әлеуметтік көзқарастар аясындағы ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейлікті түсінудегі жоғарыда сипатталған мағыналық айырмашылықтарды ескеруі қажет. Саяси ғылымдардағы ұлт және этнос, ұлттық және этникалық бірегейлік арасындағы өзара байланыс пен қарым-қатынасты түсіну көптеген жылдар бойы жемісті зерттеу саласы болары анық.

Қаржыландыру. Ұсынылған мақала «Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі этникалық азшылықтардың этникалық бірегейлену үдерістерін кросс-мәдени және аксиологиялық талдау» ғылыми жобасы аясында дайындалып, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (AP19677146).

Автордың қосқан үлесі.

М.Ө. Насимов – мақаланың мақсат-міндеттерін айқындау, теориялық әдебиетпен жұмыс, материалдар жинау және талдау жүргізу, мақаланың теориялық және практикалық бөлімін және қорытындыны негіздеу.

Әдебиеттер тізімі

1. Kobayashi A. International Encyclopedia of Human Geography / A. Kobayashi. – Elsevier, 2020. – 7242 p.
2. Smelser N.J., Baltes P.B. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences / N.J. Smelser, P.B. Baltes. - Elsevier, 2001. – 17500 p.
3. Bar-Tal D., Staub E. Patriotism in the lives of individuals and nations / D. Bar-Tal, E. Staub. – Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1997. – 336 p.
4. Omelaenko N. Concepts of ethnos and nation in scientific and theoretical studies // Advances in Economics, Business and Management Research. – 2018. – Vol. 47. – P. 202-207.
5. Кочетков В.В. Национальная и этническая идентичность в современном мире // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. – 2012. – № 2. – С. 144-162.
6. Marcos F.G. Communication in the Analects of Confucius / F.G. Marcos. - New York, Bern, Berlin, Bruxelles, Oxford, Wien: Peter Lang Publishing Group, 2022. – 92 p.
7. Taylor C.C.W. From the Beginning to Plato. Routledge history of philosophy. Volume 1 / C.C.W. Taylor. – London: Routledge, 2023. – 528 p.
8. Rorty A.O. Essays on Aristotle's ethics / A.O. Rorty. – Berkeley: University of California Press, 2023. – 438 p.
9. Dobinson C.H. Jean-Jacques Rousseau: His thought and its relevance today / C.H. Dobinson. – London: Routledge, 2021. – 158 p.
10. Hollander S. Immanuel Kant and utilitarian ethics / S. Hollander. - London: Routledge, 2022. – 224 p.
11. Ward A. Polis, nation, global community: The philosophic foundations of citizenship / A. Ward. – London: Routledge India, 2021. – 210 p.
12. Olender M. The Indo-European mirror: Monotheism and polytheism: (J.G. Herder, E. Renan, A. Pictet, F.M. Müller and R.F. Grau) // History and Anthropology. – 1987. – Vol. 3. – No. 1. – P. 327-375.
13. Cheah P., Culler J. Grounds of comparison: Around the work of Benedict Anderson / P. Cheah, J. Culler. - New York: Routledge India, 2003. – 264 p.
14. Skalník P. Ernest Gellner's legacy and social theory today / P. Skalník. – Palgrave Macmillan Cham, 2023. – 581 p.
15. Anderson B. Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism / B. Anderson. – London: Verso, 2016. – 256 p.
16. Waddington P.A.J. The deadly ethnic riot, by D. Horowitz // British Journal of Criminology. – 2003. – Vol. 43. – No. 4. – P. 827-828.

17. Conversi D. Ethnonationalism in the contemporary world: Walker Connor and the study of nationalism / D. Conversi. – London: Routledge, 2002. – 320 p.
18. Halikiopoulou D., Vasilopoulou S. Nationalism and globalisation: Conflicting or complementary? / D. Halikiopoulou, S. Vasilopoulou. – London: Routledge, 2011. – 208 p.
19. Bauböck R. Diaspora and transnationalism: Concepts, theories and methods / R. Bauböck. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010. – 360 p.
20. Stewart K.L. Democratic and autocratic nation building // Nationalities Papers - The Journal of Nationalism and Ethnicity. – 2021. – Vol. 49. – No. 2. – P. 205-212.
21. Vila J. Regional organizations and ethnic conflict prevention: The EU and Kosovo conflict // Studies in Ethnicity and Nationalism. – 2023. – Vol. 23. – No. 2. – P. 144-157.
22. Mathew M., Tay M. Religion and identity politics: Global trends and local realities / M. Mathew, M. Tay. – Singapore: World Scientific Publishing Co., 2021. – 208 p.
23. Wirth C. Migrations and nations: Historical perspectives on current border crossings // Historisk Tidsskrift. – 2019. – Vol. 98. – No. 4. – P. 297-308.
24. Tsang R., Woods E.T. The cultural politics of nationalism and nation-building: Ritual and performance in the forging of nations / R. Tsang, E.T. Woods. – London: Routledge, 2013. – 214 p.
25. Fossungu P.A.-A. Understanding confusion in Africa: The politics of multiculturalism and nation-building in Cameroon / P.A.-A. Fossungu. – Bamenda: Langa RPCIG, 2013. – 272 p.
26. Fois M. Identity, politics and nation: Algerian nationalism and the 'berberist crisis' of 1949 // British Journal of Middle Eastern Studies. – 2016. – Vol. 43. – No. 2. – P. 206-218.
27. Кабази́ев М.Ш. Формирование национальной идентичности республики Казахстан: особенности и противоречия // Современная Европа. – 2022. – №7. – С. 221-231.
28. Kashkinbayeva A.T., Korganova S.S., Gabdulina B.A., Takibayev M.A., Kuzembayeva A.O. Historical fate of Balkan ethnic groups in Kazakhstan: Past and present // Revista Iberoamericana de Viticultura Agroindustria y Ruralidad. – 2023. – Vol. 10. – No. 29. – P. 63-74.
29. Czuba K. Political mobilization of layered ethnic identities // Ethnic and Racial Studies. – 2023. – Vol. 46. – No. 10. – P. 2138-2162.
30. Нурбаев Ж., Кюбек Ж. Орта Азия елдеріндегі тарихи саясат және ұлт құрылысы: Қазақстан мен Өзбекстандағы саяси ақтау көрінісі // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысы. Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы. – 2023. – №1(142). – 209-221 бб.
31. Насимов М.Ө. Ұлттық құрылыстың мәні және негізгі түсініктері // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы. – 2023. – №2(143). – 70-81 бб.
32. Hobsbawm E. Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality / E. Hobsbawm. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 191 p.
33. Bloom W. Personal identity, national identity and international relations / W. Bloom. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 208 p.
34. Calhoun C.J. Nationalism / C.J. Calhoun. – Milton Keynes: Open University Press, 1997. – 164 p.
35. Gilbert P. The philosophy of nationalism / P. Gilbert. – London: Routledge, 1998. – 214 p.
36. Smith A.D. Myths and memories of the nation / A.D. Smith. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 288 p.
37. Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М, Сусоколов А.А. Этносоциология. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 271 с.

38. Насимов М.Ө. Рухани жаңғыру: қоғамдық сана мен тарихи сананы жаңғырту. - Қызылорда, 2020. – 336 б.
39. Гранин Ю.Д. «Нация» и «этнос»: эволюция подходов и интерпретаций в философии и науке XVIII–XX столетий // Вопросы философии. – 2015. – №7. – С. 5-16.
40. Chandra K. Constructivist theories of ethnic politics / K. Chandra. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – 520 p.
41. Peter W. National and ethnic identities: Theoretical concepts in practice // Innovation: The European Journal of Social Science Research. – 1991. – Vol. 4. – No. 1. – P. 9-29.
42. Ashraf A. The crisis of national and ethnic identities in contemporary Iran // Iranian Studies. – 1993. – Vol. 26. – No. 1-2. – P. 159-164.
43. Huo Y., Smith H., Tyler T., Lind E. Superordinate identification, subgroup identification, and justice concerns: is separatism the problem, is assimilation the answer // Psychological Science. – 1996. – No. 7. – 40-45.
44. Breakwell G., Lyons E. Changing European identities: Social psychological analysis of social change / G. Breakwell, E. Lyons. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 1996. – 454 p.
45. Bar-Tal D., Staub E. Patriotism in the lives of individuals and nations / D. Bar-Tal, E. Staub. – Chicago: Nelson-Hall, 1997. – 336 p.
46. Takei M. Collective memory as the key to national and ethnic identity: the case of Cambodia // Nationalism and Ethnic Politics. – 1998. – Vol. 4. – No. 3. – P. 59-78.
47. Waechter N. Introduction to the construction and the interplay of European, national and ethnic identities in Central and Eastern Europe // Identities. – 2016. – Vol. 23. – No. 6. – P. 630-647.

М.О. Насимов

Қызылординский университет имени КORKYТ АТА, Қызылорда, Казахстан

**Интерпретация нации и этноса, национальной и этнической идентичности
в политических науках**

Аннотация. В политической науке интерпретация нации, этноса, национальной идентичности и этнической идентичности представляет собой сложную и многогранную область исследования. Ученые в этой области анализируют эти концепции с разных точек зрения, учитывая их политические, культурные, исторические и социальные аспекты. В политической науке интерпретация этих понятий часто зависит от конкретного исследовательского контекста и целей. Исследователи изучают, как определяются нации и этносы, как формируются и поддерживаются национальные и этнические идентичности и как эти идентичности влияют на политическое поведение, институты и политику. Изучение нации и этноса имеет важное значение для понимания политической динамики, управления и разрешения конфликтов в различных обществах. Главной целью данной статьи является политологическая систематизация выводов, определяющих эти четыре понятия. Для реализации цели ставим задачи критического анализа путем аргументации сущности понятий. Прежде всего, мы обратили внимание на те понятия, которые заложены в объекте исследования, которые сложились в истории политической мысли.

Мы остановились на основных характеристиках каждого понятия и определили их взаимные отличия. В статье утверждается отсутствие среди учёных единого определения изучаемых понятий. Мы пришли к выводу, что исследователи должны учитывать семантические различия интерпретаций, данных в контексте политико-социальных взглядов, если они хотят правильно интерпретировать события, происходящие в мире.

Ключевые слова: нация, этнос, национальная идентичность, этническая идентичность, политика, принадлежность, культура.

M.O. Nassimov

Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan

Interpretation of nation and ethnos, national and ethnic identity in political sciences

Abstract. In political science, the interpretation of nation, ethnos, national identity, and ethnic identity is a complex and multifaceted area of study. Scholars in this field analyze these concepts from various perspectives, considering their political, cultural, historical, and social dimensions. In political science, the interpretation of these concepts often depends on the specific research context and objectives. Researchers examine how nations and ethnos are defined, how national and ethnic identities are formed and maintained, and how these identities influence political behavior, institutions, and policies. The study of nation and ethnos is essential for understanding political dynamics, governance, and conflict resolution in diverse societies. The main goal of this article is a political science systematization of the conclusions that define these four concepts. To achieve the goal, we set the task of critical analysis by arguing the essence of concepts. First of all, we paid attention to those concepts that are embedded in the object of study, which have developed in the history of political thought. We focused on the main characteristics of each concept and determined their mutual differences. The article argues that there is no single definition of the concepts being studied among scientists. We conclude that researchers must take into account the semantic differences of interpretations given in the context of political-social views if they want to correctly interpret events occurring in the world.

Keywords: nation, ethnos, national identity, ethnic identity, politics, affiliation, culture.

References

1. Kobayashi A. International Encyclopedia of Human Geography. (Elsevier, 2020, 7242 p.).
2. Smelser N.J., Baltes P.B. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, (Elsevier, 2001, 17500 p.).
3. Bar-Tal D., Staub E. Patriotism in the lives of individuals and nations, (Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1997, 336 p.).
4. Omelaenko N. Concepts of ethnos and nation in scientific and theoretical studies, *Advances in Economics, Business and Management Research*, 47, 202-207 (2018).
5. Kochetkov V.V. Nacional'naya i etnicheskaya identichnost' v sovremennom mire [National and ethnic identity in the modern world], *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 18. Sociologiya i politologiya* [Bulletin of Moscow University. Series 18. Sociology and political science], 2, 144-162 (2012) [in Russian].

6. Marcos F.G. Communication in the Analects of Confucius, (Peter Lang Publishing Group, New York, Bern, Berlin, Bruxelles, Oxford, Wien, 2022, 92 p.).
7. Taylor C.C.W. From the Beginning to Plato. Routledge history of philosophy. Volume 1, (Routledge, London, 2023, 528 p.).
8. Rorty A.O. Essays on Aristotle's ethics, (University of California Press, Berkeley, 2023, 438 p.).
9. Dobinson C.H. Jean-Jacques Rousseau: His thought and its relevance today (Routledge, London, 2021, 158 p.).
10. Hollander S. Immanuel Kant and utilitarian ethics, (Routledge, London, 2022, 224 p.).
11. Ward A. Polis, nation, global community: The philosophic foundations of citizenship, (Routledge India, London, 2021, 210 p.).
12. Olender M. The Indo-European mirror: Monotheism and polytheism: (J.G. Herder, E. Renan, A. Pictet, F.M. Müller and R.F. Grau), History and Anthropology, 3, 1, 327-375 (1987).
13. Cheah P., Culler J. Grounds of comparison: Around the work of Benedict Anderson. (Routledge India, New York, 2003, 264 p.).
14. Skalník P. Ernest Gellner's legacy and social theory today. (Palgrave Macmillan Cham, 2023, 581 p.).
15. Anderson B. Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism. (Verso, London, 2016, 256 p.).
16. Waddington P.A.J. The deadly ethnic riot, by D. Horowitz, British Journal of Criminology, 43, 4, 827-828 (2003).
17. Conversi D. Ethnonationalism in the contemporary world: Walker Connor and the study of nationalism. (Routledge, London, 2002, 320 p.).
18. Halikiopoulou D. Vasilopoulou S. Nationalism and globalisation: Conflicting or complementary? (Routledge, London, 2011, 208 p.).
19. Bauböck R. Diaspora and transnationalism: Concepts, theories and methods. (Amsterdam University Press, Amsterdam, 2010, 360 p.).
20. Stewart K.L. Democratic and autocratic nation building, Nationalities Papers, The Journal of Nationalism and Ethnicity, 49, 2, 205-212 (2021).
21. Vila J. Regional organizations and ethnic conflict prevention: The EU and Kosovo conflict, Studies in Ethnicity and Nationalism, 23, 2, 144-157 (2023).
22. Mathew M., Tay M. Religion and identity politics: Global trends and local realities, (World Scientific Publishing Co., Singapore, 2021. 208 p.).
23. Wirth C. Migrations and nations: Historical perspectives on current border crossings, Historisk Tidsskrift, 98, 4, 297-308 (2019).
24. Tsang R., Woods E.T. The cultural politics of nationalism and nation-building: Ritual and performance in the forging of nations, (Routledge, London, 2013, 214 p.).
25. Fossungu P.A.-A. Understanding confusion in Africa: The politics of multiculturalism and nation-building in Cameroon, (Langaa RPCIG, Bamenda, 2013, 272 p.).
26. Fois M. Identity, politics and nation: Algerian nationalism and the 'berberist crisis' of 1949, British Journal of Middle Eastern Studies, 43, 2, 206-218 (2016).
27. Kabaziev M.Sh. Formirovanie nacional'noi identichnosti respubliki Kazakhstan: osobennosti i protivorechiya [Formation of the national identity of the Republic of Kazakhstan: Peculiarities and contradictions], Sovremennaya Evropa [Contemporary Europe], 7, 221-231 (2022) [in Russian]

28. Kashkinbayeva A.T., Korganova S.S., Gabdulina B.A., Takibayev M.A., Kuzembayeva A.O. Historical fate of Balkan ethnic groups in Kazakhstan: Past and present, *Revista Iberoamericana de Viticultura Agroindustria y Ruralidad*, 10, 29, 63-74 (2023).
29. Czuba K. Political mobilization of layered ethnic identities, *Ethnic and Racial Studies*, 46,10, 2138-2162 (2023)
30. Nurbayev Zh., Kiyubek Zh. Orta Aziya elderindegi tarihi sayasat zhane ult qurylysy: Qazaqstan men Ozbekstandagy sayasi aktau korinisi [Historical politics and nation-building in Central Asian countries: rehabilitation practices in Kazakhstan and Uzbekistan], L.N. Gumilev atyndagy EUU Habarshysy. Sayasi gylymdar. Aimaqtanu. Shygystanu. Turkitanu seriyasy [Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political science. Regional studies. Oriental studies. Turkology Series], 1, 142, 209-221 (2023) [in Kazakh]
31. Nassimov M.O. Ulttyk kurylystyn mani zhane negizgi tusinikteri [Essence and basic concepts of nation-building], L.N. Gumilev atyndagy EUU Habarshysy. Sayasi gylymdar. Aimaqtanu. Shygystanu. Turkitanu seriyasy [Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political science. Regional studies. Oriental studies. Turkology Series], 2, 143, 70-81 (2023) [in Kazakh]
32. Hobsbawm E. Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality. (Cambridge University Press, Cambridge, 1990, 191 p.).
33. Bloom W. Personal identity, national identity and international relations. (Cambridge University Press, Cambridge, 1993, 208 p.).
34. Calhoun C.J. Nationalism. (Open University Press, Milton Keynes, 1997, 164 p.).
35. Gilbert P. The philosophy of nationalism. (Routledge, London, 1998, 214 p.).
36. Smith A.D. Myths and memories of the nation. (Oxford University Press, Oxford, 1999, 288 p.).
37. Arutyunyan Yu.V., Drobizheva L.M., Susokolov A.A. Enosotsiologiya [Ethnosociology], (Moscow, Aspect Press, 1998, 271 p.) [in Russian]
38. Nassimov M.O. Ruhani zhangyru: kogamdyk sana men tarihi sanany zhangyrtu [Spiritual modernization: modernization of public consciousness and historical consciousness], (Kyzylorda, 2020, 336 p.) [in Kazakh]
39. Granin Yu.D. «Natsiya» i «ethnos»: evolyutsiya podhodov i interpretatsii v filosofii i nauke XVIII–XX stoletii [«Nation» and «ethnicity»: the evolution of approaches and interpretations in philosophy and science of the 18th-20th centuries], *Voprosy Filosofii* [Questions of Philosophy], 7, 5-16 (2015) [in Russian]
40. Chandra K. Constructivist theories of ethnic politics, (Oxford University Press, Oxford, 2012, 520 p.).
41. Peter W. National and ethnic identities: Theoretical concepts in practice, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 4, 1, 9-29 (1991).
42. Ashraf A. The crisis of national and ethnic identities in contemporary Iran, *Iranian Studies*, 26, 1-2, 159-164 (1993).
43. Huo Y., Smith H., Tyler T., Lind E. Superordinate identification, subgroup identification, and justice concerns: is separatism the problem, is assimilation the answer, *Psychological Science*, 7, 40-45 (1996).
44. Breakwell G., Lyons E. Changing European identities: Social psychological analysis of social change, (Butterworth-Heinemann, Oxford, 1996, 454 p.).
45. Bar-Tal D., Staub E. Patriotism in the lives of individuals and nations, (Nelson-Hall, Chicago, 1997, 336 p.).

46. Takei M. Collective memory as the key to national and ethnic identity: the case of Cambodia, *Nationalism and Ethnic Politics*, 4, 3, 59-78 (1998).

47. Waechter N. Introduction to the construction and the interplay of European, national and ethnic identities in Central and Eastern Europe, *Identities*, 23, 6, 630-647 (2016).

Автор туралы мәлімет:

Насимов М.Ө. – саяси ғылымдар кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан.

Nassimov M.O. – Candidate of Political Science, Associate Professor, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan.

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).